

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ГОВОРІННІ В МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ

У сучасних соціально-економічних умовах поняття англомовної професійно спрямованої комунікативної компетенції в говорінні постійно уточнюється і наповнюється новим змістом. Англійська мова – це мова науки, бізнесу, величезної кількості міжнародних організацій. Її поширенню сприяє Інтернет з його технологіями, який надає можливості необмеженого спілкування людей у будь-який час, переважно в усній формі, тому що це швидше та простіше. Завдяки процесам глобалізації все більше людей спілкуються англійською мовою, і кількість людей, які не є носіями мови перевищує кількість тих, для кого ця мова є рідною [8].

Мета статті – визначити основні компоненти англомовної професійно спрямованої компетенції в говорінні менеджерів-економістів і труднощі, з якими стикаються викладачі у процесі її формування у студентів. Під економістами ми розуміємо фахівців, які здобули кваліфікацію економіста та на своєму робочому місці обіймають посаду менеджера. Тому далі по тексту ми будемо називати їх менеджерами, враховуючи їх кваліфікацію.

Розробка поняття комунікативної компетенції належить таким вченим, як Е. Білісток (E. Bialystok, 1991), М. Кенел, М. Свейн (M. Canale and M. Swain, 1980), Д. Хеймс (D. Hymes, 1972), В. Літлвуд (W. Littlewood, 1998), П. Тейлор (P. Taylor, 1988), Дж.А. ван Ек (J.A. van Ek, 1986), Дж.М. Трім (J.M. Trim, 1990). Значний внесок у вдосконалення поняття комунікативної компетенції у вітчизняну і російську методику навчання ІМ зробили І.Л. Бім (2002, 2006), Н.Ф. Бориско (2002), Н.Д. Гальськова (2000), Р.П. Мільруд (2000), С.Н. Ніколаєва (2005, 2003), Є.С. Полат (2000), В.В. Сафонова (2001), Н.К. Скляренко (1999, 2004), О.Б. Тарнопольський (1999, 2002), В.Н. Топалова (1998), Н.В. Ягельська (2005), Л.Я. Личко (2009) та інші.

Сьогодні англійська мова перетворилася на інструмент спілкування між представниками різних країн. Терміни “англійська як міжнародна мова”, або “англійська мова як лінгва франка” набули значного поширення. Інтернаціоналізація англійської мови призводять до виникнення низки проблем у визначенні цілей її навчання: під час вивчення англійської мови студенти повинні навчитися спілкуватися не тільки з носіями цієї мови, а й навчитися розуміти її варіанти, так звану німецьку англійську, французьку англійську тощо. Підтвердженням необхідності навчання цих умінь є той факт, що до британських підручників додаються навчальні аудіотексти, де мовцями є представники різних країн. Існують підручники, які навчають студентів британському або американському варіанту англійської мови. На англомовному освітньому сайті Macmillan.com можна ознайомитися з особливостями різних видів англійської мови.

Все це впливає на вимоги, що традиційно висуваються до іншомовного спілкування стосовно швидкості, вимови, мовної правильності тощо. Однак основною вимогою в навчанні англійської мови є формування у студентів англomовної професійно спрямованої комунікативної компетенції, де під останньою розуміється здатність особистості здійснювати спілкування за допомогою мови, тобто передавати думки й обмінюватися ними у процесі взаємодії з іншими учасниками спілкування, правильно використовуючи систему мовних і мовленнєвих норм, та вибирати поведінку, що є адекватною ситуації спілкування [5]. Комунікативна компетенція включає знання і вміння користуватися цими знаннями в реальному житті. Під знанням розуміють все те, що людина знає свідомо і неусвідомлено про мову й інші аспекти використання мови, а вміння показують, наскільки якісно ці знання реалізуються в реальному спілкуванні [2].

Л.І. Бім вважає, що іншомовна комунікативна компетенція є здатністю й готовністю того, хто навчається, здійснювати іншомовне міжособистісне і міжкультурне спілкування з носіями мови в заданих стандартом/програмою межах [1]. Звідси випливає, що комунікативна компетенція являє собою наперед задані вимоги до освітньої підготовки тих, хто навчається (державне замовлення, стандарт). Треба відзначити, що ці стандарти не є набором застиглих формул, вони постійно змінюються, реагуючи на зміни, пов'язані з процесами глобалізації та інтернаціоналізації процесів спілкування.

Стосовно комунікативної компетенції мовця, то вона характеризується індивідуальністю й динамічністю, а рівень її сформованості виявляється у процесі спілкування [2].

Враховуючи вищенаведені дефініції, можна зробити висновок про те, що: а) іншомовна комунікативна компетенція студентів у говорінні характеризується певним набором вимог до їх знань і вмінь; б) ці знання та вміння в подальшому реалізуються у процесі іншомовного спілкування між мовцями, які є представниками різних культур; в) іншомовна комунікативна компетенція виявляється у процесі говоріння і характеризується унікальністю й неповторністю для кожного мовця. Англomовна професійно спрямована компетенція в говорінні майбутнього менеджера містить два головні компоненти: професійну компетенцію, тобто професіональні знання, вміння і здатність управляти людьми у процесі діяльності компанії; і компетенцію в говорінні, що зумовлена спеціальністю, посадою і рангом менеджера, яка і є предметом нашого аналізу.

На іншомовне говоріння менеджера впливають такі фактори:

1. Професійний зміст спілкування, який зумовлений його професійними функціями (планування, контроль, управління, організація бізнесу) та посадою і визначає характер спілкування.

2. Форми спілкування: монолог, інтерактивне спілкування.

3. Види спілкування:

- а) зустрічі і дискусії (ділові зустрічі, засідання, переговори);

- б) надання інформації (презентації, інтерв'ю);
 - в) телефонне спілкування;
 - г) етикетне спілкування.
4. Теми, ситуації, проблеми спілкування.
 5. Соціальні та комунікативні ролі співрозмовників у ситуаціях спілкування, програми поведінки кожної ролі відповідно до процесу розгортання комунікативних подій.
 6. Стратегії комунікації.
 7. Типи дискурсів і правила їх побудови.
 8. Лінгвістичні засоби, які використовуються у процесі спілкування: макрофункції (опис, розповідь, коментар тощо); мікрофункції (ідентифікація, запитання, прохання тощо).

Все вищезазначене дало нам змогу дійти такого висновку: англійська професійно спрямована комунікативна компетенція в говорінні майбутнього менеджера є його комунікативною здатністю вирішувати професійно спрямовані завдання в непередбаченому усному акті спілкування, де під здатністю ми розуміємо сукупність знань, умінь і навичок, які дають йому можливість реалізовувати їх для досягнення цілей комунікації.

Існують різні підходи до опису структури комунікативної компетенції, однак у цій статті ми дотримуємося моделі, яка була запропонована у “Європейських рекомендаціях з мовної освіти”. Відповідно до неї її складовими є лінгвістична компетенція, прагматична і соціолінгвістична компетенції, кожна з яких має свої особливості, пов'язані із професійною діяльністю майбутнього менеджера [2]. У реальному спілкуванні вони реалізуються за допомогою стратегічної компетенції. Цей поділ є умовним: усі складові взаємопов'язані одна з одною і не можуть існувати окремо.

У процесі навчання англійської мови у ВНЗ усі компоненти компетенції розвиваються на основі знань та вмінь, що були набуті в попередньому періоді навчання, однак через відсутність достатньої кількості навчального часу не всім їм приділяється рівномірна увага. Так, серед традиційних компонентів лінгвістичної компетенції (фонетична, лексична, граматична компетенція), що є значущими для говоріння, значне місце належить формуванню лексичної компетенції як специфічного компонента професійно спрямованої комунікативної компетенції, яка передбачає здатність вживати термінологію, що є релевантною для певної спеціальності в менеджменті (управління виробництвом, сервісна сфера, фінансами тощо). У професійному спілкуванні граматична компетенція мовця обмежена характером професійно спрямованих усних актів комунікації. Тому згідно із зазначеними вище факторами, що впливають на усно-розмовну діяльність менеджера, особливого значення набувають модальні дієслова, умовні речення, граматичні форми вираження ввічливості, що є важливими для переговорів, телефонного спілкування тощо [5]. Фонологічна компетенція студентів, яка в основному була сформована у період їх попереднього навчання, в процесі навчання у ВНЗ продовжує вдосконалюватися.

Соціолінгвістична компетенція містить у собі знання характерних рис поведінки і норм, що регулюють відносини між співробітниками всередині колективу підприємства; правил поведінки й етикету, прийнятих у сфері управління бізнесом і міжкультурним спілкуванням представників ділових кіл у конкретних ситуаціях; екстралінгвістичних знань. Вона пов'язана із практичним застосуванням англійської мови і являє собою знання та вміння, які дають змогу користуватися мовою в певному соціумі, і визначає вербальну та невербальну поведінку учасників спілкування [2; 4].

Соціолінгвістична компетенція виявляється в умінні студентів спілкуватися відповідно до певної ситуації спілкування та її контексту. Соціальні контакти великою мірою мають ритуальний характер. Вони спостерігаються у всіх актах повсякденного спілкування, таких як вітання, прощання, знайомство, початок і кінець зустрічей, нарад, телефонні переговори тощо. Для них характерна етикетна поведінка учасників, тобто “поведінка, у тому числі й мовна, за соціально, культурно й історично сформованими моделями в типових (стандартних) ситуаціях поведінки і взаємодії людей” [6, с. 29].

Етикетна модель включає вербальний компонент (певні мовленнєві формули, кліше, лексичні і граматичні структури, інтонаційні й вимовні характеристики мови) і паралінгвістичний компонент (міміка, жести, пози, дистанція між учасниками спілкування). Стиль висловлювання характеризується ввічливістю й одночасно стислістю і прямою (часто через відсутність часу) з метою зберегти добрі відносини. При передачі інформації ризик непорозуміння і двозначності висловлювання зводиться до мінімуму, висловлювання стає чітким, логічним, зрозумілим.

Соціолінгвістична компетенція нерозривно пов'язана із соціокультурною компетенцією. Протягом останнього десятиліття її поняття як складової комунікативної компетенції уточнювалося й розширювалося. Соціокультурна компетенція мовця містить у собі знання національно-культурної специфіки мовної поведінки носіїв мови, тих елементів соціально-культурного контексту, які є релевантними для породження й сприйняття мови з точки зору її носіїв, таких як: звичаї, традиції, правила, норми, соціальні умовності, ритуали, країнознавчі знання. Це також здатність користуватися ними для досягнення цілей спілкування.

Складність формування соціолінгвістичної компетенції як частини англійської професійно спрямованої комунікативної компетенції полягає в неоднозначності методичних проблем, що виникають у процесі навчання. Серед них такі:

- належність викладачів і студентів до однієї культури зумовлює ризик однобічної інтерпретації інофонічних соціокультурних і соціолінгвістичних явищ;
- динамічний характер поняття соціолінгвістичної компетенції, яка безпосередньо залежить від процесів (політичних, соціальних, культурних), що відбуваються не тільки в країні, мова якої вивчається, а й в усьому світі;

– необхідність постійного коректування змісту поняття соціолінгвістичної компетенції і програм навчання.

Наступним компонентом англомовної професійно спрямованої комунікативної компетенції є прагматична компетенція. Згідно з Д. Кристал, прагматична компетенція – це володіння мовою з точки зору її користувача, тобто вибір, який він здійснює, неприродність, якої він зазнає у процесі використання мови в соціальній взаємодії, а також вплив того, що висловлено, на інших учасників акту комунікації [8, с. 240]. Вона також передбачає використання мовцем мовних і паралінгвістичних засобів, що є адекватними ситуації і середовищу спілкування. Ця складова прагматичної компетенції тісно пов'язана із поняттям соціокультурної компетенції. Тому в декількох дослідженнях соціокультурна компетенція вважається частиною прагматичної компетенції.

Складовими прагматичної компетенції є дискурсивна й функціональна компетенції. Дискурсивна компетенція є здатністю студентів логічно об'єднувати речення з метою побудови зв'язних відрізків мовлення. Вона включає знання та вміння управляти мовленням у плані тематичної організації, зв'язності та логічної організації висловлювання, його стилю, реєстру, риторичної ефективності. Вона так само включає знання про правила функціональної побудови висловлювання відповідно до його мети, мікро- і макрофункцій та екстралінгвістичних факторів [2, с. 126].

Що стосується функціональної компетенції, то основне значення приділяється формуванню в майбутніх менеджерів функціональних умінь. Це забезпечує досягнення студентами рівня комунікативної достатності у володінні англійською мовою і дає змогу тим, кого навчають, “досягати цілей комунікації в заданих комунікативних умовах і припускає деякі відхилення від мовної норми, але не заважає процесу говоріння і правильному сприйняттю інформації” [7, с. 206]. У процесі спілкування майбутні менеджери навчаються самостійно використовувати готові мовленнєві формули, які відповідають певній ситуації спілкування та намірам мовця, і граматичні конструкції, наприклад, обіцянка дії (I'll make sure he gets the message. I'll tell her when she gets back), внесення пропозицій (I think, we should..., How about...?) тощо.

Однак слід звернути увагу на особливості, які пов'язані з формуванням у майбутніх менеджерів-економістів прагматичної компетенції. Співрозмовники, зазвичай, усвідомлюють, що у процесі спілкування вони повинні говорити один за одним, що деякі ситуації спілкування будуються за певними схемами, у яких мовець послуговується відповідними мовленнєвими формулами (прохання, вибачення тощо). У процесі спілкування співрозмовники дотримуються певних стратегій, що пов'язані із контекстом ситуації спілкування, яка враховує соціальну і психологічну дистанцію між співрозмовниками, реєстр спілкування.

За дослідженням В. Каспера, у формуванні прагматичної компетенції виділяються такі труднощі: 1) студенти не завжди переносять здобуті знання в нові ситуації спілкування. Вони намагаються буквально

інтерпретувати іноземною мовою деякі поняття, не аналізуючи контекст ситуації спілкування та мовленнєві формули, які їм відповідають. Вони недостатньо використовують формули ввічливості і не завжди диференціюють соціальну дистанцію в процесі спілкування; 2) студенти не завжди концентрують свою увагу на передачі змісту того, що вони мають сказати, і вважають більш важливою граматичну форму висловлювання; 3) вони часто неспроможні знайти розумне співвідношення між функціональним використанням мови, змістом висловлювання та його граматично правильним оформленням [11].

У процесі говоріння ці компетенції діють у комплексі та реалізуються за допомогою стратегій, що слугують зв'язком між вже сформованими компетенціями студента і тим, як він може їх використати для досягнення цілей висловлювання. Під стратегіями розуміються мовленнєві засоби, які застосовує мовець для мобілізації та балансу своїх ресурсів, активізації вмінь і навичок, для того, щоб задовольнити комунікативні потреби в певному контексті та успішно виконати поставлене завдання в найбільш економний можливий спосіб, залежно від його/її конкретної мети [2, с. 57]. Комунікативна стратегія може розглядатися як альтернативний план подолання труднощів у спілкуванні.

Набуті вміння використовуються мовцем у процесі спілкування, яке є багатограним та неповторним для кожного учасника усної комунікації. Але, незважаючи на індивідуальні особливості мовців та численність професійних ситуацій спілкування менеджерів, можна виділити такі види спілкування: зустрічі і дискусії, надання інформації, телефонне спілкування. Через несформованість комунікативних вмінь у студентів виділяють такі труднощі, які виникають у них під час іншомовного спілкування:

1. Зустрічі і дискусії. Через відсутність особистого досвіду в цьому виді спілкування студенти не володіють стратегією комунікативного розгортання ситуацій, а також мовними формулами й кліше, характерними ситуаціям спілкування такого типу.

2. Надання інформації. Студенти не мають досвіду публічних виступів, не знають правил проведення презентацій, не володіють вміннями управляти і тому не здатні віддавати розпорядження, інструкції, тощо.

3. Телефонне спілкування. Студенти зазнають труднощів при розмові з партнером, якого вони не бачать, соромляться перепитувати, не вміють встановлювати контакт, закінчувати розмови, дотримуватися форм ввічливості у процесі розмови.

4. Етикетне спілкування. Студенти не завжди володіють формами етикету при встановленні особистих контактів; часто вони не відчують контекстуальної і значеннєвої різниці між деякими фразами, наприклад, *How are you?* та *How do you do?* [3].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що процес формування у студентів англomовної професійно спрямованої компетенції в говорінні має дуже складний характер. У своїй щоденній діяльності викладачу необхідно враховувати її багатокомпонентну структуру, посту-

пово формуючи у студентів необхідні вміння та мовну поведінку, що є адекватними до ситуації спілкування. Знання про труднощі формування у студентів англomовної професійно спрямованої компетенції дають викладачу можливість усвідомити прогалини в навчанні студентів та спрямувати свої зусилля на вироблення в них необхідних умінь, які дадуть їм змогу спілкуватися англійською мовою більш вільно та впевнено.

Література

1. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы / И.Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 2. – С. 11–15.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 261 с.
3. Личко Л.Я. Формування у майбутніх менеджерів-економістів англomовної професійно спрямованої компетенції в говорінні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Лідія Яковлівна Личко ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – К. : [б. в.], 2009. – 23 с.
4. Ніколаєва С.Ю. Сучасні тенденції мовної освіти в Україні / С.Ю. Ніколаєва // Міжнародний форум. Мовна освіта: шлях до Євроінтеграції : тези доп. (17–18 березня 2005 р.). – К., 2005. – С. 6–7.
5. Структура и содержание образовательного стандарта в области иностранного языка на основе компетентностного подхода. Компетенции и критерии оценки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.relod.ru/teachers/teachers_english/articles/.
6. Тарнопольский О.Б. Обучение этикету иноязычного повседневного педагогического общения в языковом вузе: предисловие к исследованию / О.Б. Тарнопольский // Иноземні мови. – 1999. – № 1. – С. 29–31.
7. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам / Э.П. Шубин. – М. : Просвещение, 1972. – 350 с.
8. Crystal D. English as a Global Language / D. Crystal. – 2-nd ed. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2003. – 229 p.
9. Ellis M. Teaching Business English / M. Ellis, C. Johnson. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1994. – 238 p.
10. Crystal D. A dictionary of linguistics and phonetics / D. Crystal. – 2-nd ed. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1985. – 340 p.
11. Kasper G. Can Pragmatic Competence Be Taught? University of Hawai'i [Электронный ресурс] / G. Kasper. – Режим доступа: <http://www.nflrc.hawaii.edu/NetWorks/NW06/>.

ЛУЧАНІНОВА О.П.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВТНЗ ЯК ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

На сучасному етапі людство переходить на інформативну стадію розвитку цивілізації, що зумовлює глибокі перетворення в усіх сферах суспільного життя. Наукова-технічна революція дає людині великі можливості щодо освоєння космічного простору, створення матеріальних благ. Але разом із значними змінами в галузі науки та техніки в суспільстві посилюються і негативні тенденції: зростання бездуховності, руйнування моральних орієнтирів, втрата ідеалів, злочинність, наркоманія, що згубно впливають на молодь.

На фоні гуманістичної кризи актуалізується роль вищої школи, базовим компонентом якої є гуманізація особистості в контексті духовно-морального становлення, засвоєння культурних загальнолюдських і національних цінностей. В Україні реалізується освітня реформа, в основу якої покладена нова філософія освіти. Змінюються мета, завдання, зміст освіти, підходи, педагогічне осмислення навчально-виховного процесу у вищій школі, основним соціально-педагогічним принципом якого і стала